

НЕГАТОРНИЙ ПОЗОВ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОКТРИНАЛЬНОГО РОЗУМІННЯ, ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ЮРИДИЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

Карнаух Вадим Сергійович,

orcid.org/0009-0000-2314-702X

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник відділу науково-правових експертиз

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

У статті висвітлено окремі питання судової практики Верховного Суду щодо застосування положень статті 391 Цивільного кодексу України. У цьому аспекті увагу зосереджено на визначенні сторони позивача та відповідно видів суб'єктивних цивільних прав, які підлягають захисту; співвідношенні негаторного позову з оспоруванням рішень органів державної влади чи місцевого самоврядування; питанні щодо можливості охоплення негаторним позовом потенційного порушення права, яке не існує на момент подання позову. У зв'язку цим проаналізовано деякі положення Проекту Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) (законопроекти № 14394 та № 14394-1), які стосуються речових прав. Обґрунтовано, що широка за змістом конструкція негаторного позову, запропонована в Проекті Цивільного кодексу України може сприяти усуненню неоднозначних підходів шляхом формування уніфікованої судової практики. Виявлено положення Проекту Цивільного кодексу України, які можуть потребувати уточнення в процесі подальшої законодавчої роботи.

*Критично розглянуто окремі доктринальні дефініції негаторного позову. Стверджується, що, *de lege ferenda*, є достатні підстави для розширення об'єктів захисту в негаторному позові та включення до нього володіння. Обґрунтовано, що протиправність поведінки відповідача є необхідною підставою для задоволення негаторного позову через суперечність такої поведінки приписам частини другої статті 13 та частини другої статті 321 Цивільного кодексу України.*

*Негаторний позов розглянуто в межах відносних (зобов'язальних) охоронних правовідносин, які виникають між суб'єктом цивільного права та правопорушником і продовжують існувати паралельно з абсолютними речовими правовідносинами між суб'єктом цивільного права та третіми особами. Сформульовано дефініції негаторного позову *de lege lata* та *de lege ferenda*.*

Ключові слова: негаторний позов, право власності, захист права власності, речові права, загальні способи захисту цивільних прав та інтересів, речові правовідносини, охоронні правовідносини, Цивільний кодекс України, Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного), відшкодування збитків.

Karnaukh Vadym. Negatory action: some aspects of doctrinal understanding, law enforcement, and legal forecasting

The article addresses certain aspects of the Supreme Court's judicial practice regarding the application of the provisions of Article 391 of the Civil Code of Ukraine. In this regard, attention is focused on determining the claimant and, accordingly, the types of subjective civil rights that are subject to protection; the relationship between a negatory action and challenging decisions of state authorities or local self-government bodies; the issue of the possibility of covering a potential violation of a right that does not exist at the time of filing the claim by a negatory action. In this regard, some provisions of the Draft Civil Code of Ukraine (Private Law Code) (draft laws No. 14394 and No. 14394-1) relating to property rights have been analyzed. It has been substantiated that the broad construction of a negatory action proposed in the Draft Civil Code of Ukraine may contribute to the elimination of ambiguous approaches by forming a unified practice. Provisions of the Draft Civil Code of Ukraine have been identified that may require clarification during further legislative work.

Critical consideration is given to certain doctrinal definitions of a negatory action. It is stated that de lege ferenda, there are sufficient grounds for expanding the objects of protection under a negatory action and including possession in it. It is substantiated that the unlawfulness of the defendant's conduct is a necessary ground for satisfying a negatory action due to the contradiction of such conduct to the provisions of Part 2 of Article 13 and Part 2 of Article 321 of the Civil Code of Ukraine.

Negatory action is considered within the framework of relative (obligatory) protective legal relations that arise between the holder of civil right and the wrongdoer and continue to exist in parallel with absolute property legal relations between the holder of civil right and third parties. Definitions of a negatory action de lege lata and de lege ferenda have been formulated.

Key words: *negatory action, right of ownership, protection of right of ownership, rights in rem, general remedies for civil rights and interests, property legal relations, protective legal relations, Civil Code of Ukraine, Draft Civil Code of Ukraine (Private Law Code), compensation for damages.*

Негаторний позов (*actio negatoria*) є традиційним способом захисту права власності, що має витoki в римському праві, характеризується тривалою історією становлення та особливостями розвитку в національних системах країн романо-германської правової сім'ї. В українському приватному праві стаття 391 Цивільного кодексу України (далі – «ЦК України») постійно привертала увагу науковців та широко застосовувалася судами для ефективного захисту власника.

На доктринальному рівні І. О. Дзера досліджувала негаторний позов у рамках широкої тематики цивільно-правових засобів захисту права власності, а також у контексті співвідношення негаторного та прогібиторного позовів. С. Д. Домусчі опрацьовував проблематику негаторного позову в межах дослідження захисту права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння. О. О. Кот, Р. А. Майданик, Г. Г. Харченко негаторний позов розглядали в рамках особливостей захисту речових прав. М. І. Гаврилук, О. І. Заєць, В. В. Корольова аналізували судову практику застосування негаторного позову щодо земельних ділянок. С. Г. Деледивка звертався до проблематики застосування негаторного позову у спорах про виселення з житла. Позовна давність у контексті негаторного позову була об'єктом наукового інтересу О. Р. Шишки. М. В. Ус досліджувала співвідношення негаторного позову та договірних способів захисту. Окремих питань, пов'язаних з розумінням та застосуванням відповідного способу захисту, тор-

калися О. Є. Бурлай, Л. В. Красицька, О. П. Кулинич, О. М. Олешко, К. М. Пільков, Я. М. Романюк, О. В. Синегубов, Т. О. Третяк та інші вчені. Водночас доводиться констатувати незначну кількість виключних досліджень негаторного позову переважно загальнотеоретичного спрямування. Деякою мірою прикладом таких публікацій є наукова стаття В. Л. Скрипника (2016) [1].

Актуальність цієї розвідки підтверджують також недостатній аналіз закріпленої в ЦК України конструкції негаторного позову з метою виявлення проблемних аспектів, зокрема й тих, які проявляються в правозастосуванні Верховного Суду; обмеженість наявних доктринальних розробок у частині формулювання дефініцій негаторного позову, які б відображали його місце в системі цивільних правовідносин; відсутність досліджень негаторного позову з урахуванням теоретичної та правозастосовної проблематики в прогностичному вимірі, що зумовлений процесом рекодифікації ЦК України та поданням до Верховної Ради України проектів Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного), які передбачають суттєве оновлення інституту негаторного позову [2, 3].

Відповідно до частини першої статті 391 ЦК України власник майна має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним права користування та розпоряджання своїм майном. Згідно з частиною 1 статті 396 ЦК України особа, яка має речове право на чуже майно, має право на захист цього права, у тому числі і від власника майна, відповідно до положень глави 29 цього Кодексу [4]. Право

вимоги власника або особи, яка має речове право на чуже майно, що впливає з вказаних цивільно-правових норм та реалізується шляхом звернення до суду, є негаторним позовом.

У теоретико-методологічному сенсі насамперед зазначимо, що негаторний позов як право вимоги є елементом змісту охоронних відносин (зобов'язальних) правовідносин, що виникають у результаті порушення абсолютного права, яке є елементом змісту регулятивних абсолютних правовідносин. Тому в розрізі статичності та динаміки цивільних прав негаторний позов як спосіб захисту речового права є не результатом трансформації абсолютних речових правовідносин, а наслідком виникнення охоронних правовідносин у разі порушення речового права. Такі правовідносини виникають між суб'єктом речового права та порушником і продовжують існувати паралельно зі статичними речовими правовідносинами між суб'єктом речового права та третіми особами.

Лаконічність основного законодавчого правила в ЦК України щодо негаторного позову цілком очікувано зумовлює спроби наведення його дефініції в юридичній науці та вироблення Верховним Судом загальних підходів, які розкривають його сутність та ознаки. Як видається, як доктринальні, так і правозастосовні спроби з'ясування дійсного змісту правових норм, якими закріплено конструкцію негаторного позову, не завжди досягають чіткості та повноти тлумачення.

У цьому контексті та з урахуванням шляхів оновлення цивільно-правових норм, запропонованих у вищезгаданих законопроектах, потребують дослідження проблемні аспекти, пов'язані з визначенням сторони позивача; об'єкта та предмета захисту; характеру та природи дій відповідача; співвідношення негаторного позову як речово-правового способу захисту з загальними способами захисту цивільних прав та інтересів.

Щодо питання про управомоченого суб'єкта за негаторним позовом бачення Верховного Суду не є повною мірою уніфікованим. Можемо пояснити це поширеністю спорів, у яких позивачем виступає саме власник, а не особа яка має

речове право на чуже майно. Іншим важливим фактором є зміст частини першої статті 391 ЦК України, де відповідним суб'єктом визначено лише власника. Так, у справі № 504/3314/15-ц Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду зауважив: «тлумачення статті 391 ЦК України свідчить, що негаторний позов – це вимога власника про усунення перешкод» [5]. Подібний підхід було застосовано в справі № 539/4211/21, у якій Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду виснував: «негаторний позов – це позов власника, який є фактичним володільцем майна, до будь-якої особи про усунення перешкод, які ця особа створює у користуванні чи розпорядженні відповідним майном» [6]. На нашу думку, більш обґрунтованим є інший підхід, який передбачає широке розуміння сторони позивача в негаторному позові. Прикладами такого правозастосування є висновок Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду в справі № 127/17760/23, згідно з яким: «позивачем у негаторному позові є власник майна або особа, яка володіє майном на підставі інших прав на майно (наприклад, як у цьому випадку, спадкоємець, який, прийнявши у встановленому законом порядку спадщину, набув права володіння та користування спадковим майном з часу відкриття спадщини). У разі порушення третьою особою права користування і розпорядження майном і власник, і володілець цього майна набувають права на подання негаторного позову» [7], а також висновок Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду в справі № 910/12761/24 відповідно до якого: «негаторний позов подається у випадках, коли власник або титульний володілець (в тому числі орендар) має своє майно у володінні, але дії інших осіб перешкоджають йому вільно його використовувати або розпоряджатися ним» [8]. Водночас перспективне значення даного висновку дещо усувається іншим твердженням Верховного Суду у відповідній постанові: «отже, в аспекті захисту прав орендаря предмет негаторного позову становить вимога володіючого майном орендаря до інших осіб про усунення порушень його *права*

власності, що перешкоджають йому належним чином користуватися цим майном тим чи іншим способом» (виділено – *В. К.*) [8].

Зауважимо, що широкий підхід до визначення позивача в негативному позові є характерним й для окремих наукових позицій, які доцільно підтримати. Так, на думку Я. М. Романюка та О. Є. Бурлай, однією з обставин, які уможливають застосування негативного позову є «наявність у позивача права власності, іншого речового права або зобов'язального права, яке наділяє особу повноваженнями щодо індивідуально визначеного майна (наприклад, договір оренди, найму)» [9, с. 39].

Переходячи до висвітлення прогностичного виміру, зауважимо що ті проекти норм права, які будуть розглядатися в цьому дослідженні, є ідентичними за змістом в двох Проектах Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного), які подано до Верховної Ради України [2, 3]. Для подальших посилань буде використовуватися Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026 (далі – «Проект ЦК») [2].

З частини першої статті 369 Проекту ЦК слідує, що позивачем у негативному позові (який є поіменованим способом захисту речових прав у Проекті ЦК – *В. К.*) є суб'єкт речового права. Водночас виходячи зі змісту статей 356 та 501 Проекту ЦК, таким суб'єктом речового права є власник або суб'єкт обмеженого речового права. У порівнянні з частиною першою статті 391 ЦК України розширення кола суб'єктів – позивачів в основній нормі Проекту ЦК, якою пропонується врегулювання негативного позову, безумовно є позитивним чинником, який може сприяти уніфікації підходів Верховного Суду.

Нерозривно пов'язаним з визначенням суб'єкта є питання про об'єкт захисту у відповідних охоронних правовідносинах. Уважаємо, що сутнісно об'єкт захисту в негативному позові для цілей визначення структури охоронних правовідносин відповідає їх об'єкту та розмежується з їх змістом в частині наявного права вимоги управомо-

ченого суб'єкта – позивача. Якщо керуватися назвою статті 391 ЦК України, то об'єктом захисту в негативному позові є право власності. Водночас буквально тлумачення частини першої статті 391 ЦК України дозволяє уточнити об'єкт захисту як право користування та розпорядження майном в межах права власності. Своєю чергою зі змісту статті 396 ЦК України випливає, що об'єктом захисту є також інше речове право на чуже майно. У зв'язку з цим доцільно звернутися до позиції висловленої І. О. Дзерою, що полягає в розгляді негативного позову як вимоги «власника (або титульного володільця) усунути порушення з боку третіх осіб у здійсненні його права, які не пов'язані з позбавленням володіння майном, але створюють перешкоди власникові у користуванні чи розпоряджанні своєю власністю» [10, с. 65]. Перевагами такого розуміння є вказівка на титульного володільця як суб'єкта права поряд з власником та відсутність безпосереднього визначення порушеного права лише як права власності. Проте деяким упущенням можна вважати невирішеність питання щодо об'єкта захисту для титульного володільця, що проблематизується вказівкою на «власність» наприкінці дефініції.

У порівнянні з частиною першою статті 391 ЦК України стаття 369 Проекту ЦК пропонує більш чітко визначення об'єкта захисту завдяки вказівці на речове право у назві статті, розширеному розумінню суб'єкта з належним йому речовим правом, а також вилученню посилання на порушення правомочностей користування та розпорядження в частині першій статті 369 Проекту ЦК. Як видається, такий підхід заснований на відході від визначення змісту права власності як трьох правомочностей (частина перша статті 317 ЦК України та стаття 401 Проекту ЦК – *В. К.*). Включення права власності та обмежених речових прав до об'єктів захисту в частині першій статті 369 Проекту ЦК відповідає частині першій статті 501 Проекту ЦК, згідно з якою суб'єкт обмеженого речового права має право на захист такого права, у тому числі і від власника майна, відповідно до приписів

глави 21 цього Кодексу. Проте потенційним питанням є можливість розгляду права володільця вимагати усунення перешкод у здійсненні володіння («посідання» в Проекті ЦК–В. К.) в межах поняття негаторного позову. На нашу думку, *de lege ferenda*, є достатні підстави для розширення об'єктів захисту в негаторному позові та включення до нього володіння. Це зумовлюється насамперед частиною 1 статті 371 Проекту ЦК, якою передбачено можливість застосування статті 369 також для захисту посідання з урахуванням розумних коригувань, зважаючи на суть посідання. Крім цього, вимога про усунення перешкод у здійсненні посідання розглядається як спосіб захисту посідача у статтях 584 та 586 Проекту ЦК. У порівняльно-правовому контексті слід зауважити, що такий спосіб захисту передбачений для володільця в § 862 Німецького цивільного уложення [11].

Предметом захисту, на який спрямовується негаторний позов, є конкретний об'єкт цивільних прав, що зазнає негативного впливу в результаті порушення суб'єктивного цивільного права. У процесуально-правовому аспекті це поняття співпадає з предметом спору. У частині першій статті 391 ЦК України для позначення відповідного об'єкта використовується поняття «майно». Водночас погоджуємося з науковцями, які стверджують, що негаторний позов застосовується «лише тоді, коли предметом спору є індивідуально визначена річ» [9, с. 34]. У зв'язку з цим слід акцентувати увагу на тому, що в частині першій статті 369 Проекту ЦК йдеться саме про «річ», а не «майно», для якої, щоправда, не вказується ознака індивідуальної визначеності.

Розглядаючи питання про характер та природу дій порушника, варто підкреслити, що йдеться про створення перешкод, які не пов'язані з позбавленням володіння. Цей сутнісний критерій є ustalеним у практиці Верховного Суду для самостійної характеристики негаторного позову та відмежування його від виндикаційного позову [6], а також прямо пропонується для закріплення в частині першій статті 365 та частині першій статті 369 Проекту ЦК. У зв'язку з цим

слід звернути увагу на дефініцію негаторного позову, запропоновану Р. А. Майдаником. Цивіліст визначає негаторний позов як «позов про припинення неправомірних дій, які заважають суб'єкту речового права в здійсненні правомочностей користування і розпорядження майном, *навіть* якщо ці порушення і не пов'язані з позбавленням володіння» (виділено – В. К.) [12, с. 258]. Убачається, що використання сполучника «навіть» слідує в фарватері частини другої статті 152 Земельного кодексу України [13] і дозволяє припустити, що негаторний позов може спрямовуватися і на припинення інших порушень, які пов'язані з позбавленням володіння. Сприйняття такої позиції деякою мірою вихолощує суть негаторного позову та перешкоджає визначити його співвідношення з виндикаційним позовом.

У межах цієї частини досліджуваної проблематики доцільно зупинитися й на юридичній природі порушення. На думку І. О. Дзери, «власник має право вимагати усунення перешкод у здійсненні ним правомочностей, не поєднаних з позбавленням володіння і тоді, коли дії порушника є законними і невинними, тобто достатньою юридичною підставою для покладення на порушника цього обов'язку, а водночас і підставою для задоволення негаторного позову має бути встановлений судом факт порушення суб'єктивного права власності». Учена також вказує, що «суд має право задовольнити вимоги власника про усунення перешкод у здійсненні ним права власності і тоді, коли у діях особи, яка створила ці перешкоди, немає ознак неправомірності та вини, за винятком вимог про стягнення збитків» [10, с. 71–72]. Погоджуючись з необов'язковістю винної поведінки порушника для задоволення негаторного позову, не можемо підтримати аналогічну думку цивіліста щодо неправомірності, якщо припустити відсутність суттєвих відмінностей між ознаками протиправності та неправомірності для цілей розуміння негаторного позову. Як видається, ознака протиправності поведінки порушника є необхідною умовою для задоволення негаторного позову, оскільки створення перешкод суб'єкту

речового права у здійсненні відповідного права буде у більшості випадків порушувати імперативну норму, передбачену частиною другою статті 13 ЦК України, згідно з якою «при здійсненні своїх прав особа зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушити права інших осіб, завдати шкоди довкіллю або культурній спадщині». Крім цього, у разі створення відповідних перешкод для здійснення права власності вочевидь така поведінка не буде мати характер законних обмежень права власності в розумінні частини другої статті 321 ЦК України, що матиме наслідком її протиправність. Зауважимо також, що наявність протиправності та необов'язковості вини розглядаються як умови подання негаторного позову й судом касаційної інстанції. Так, у справі № 904/4267/22 Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду виснував, що «подання негаторного позову не вимагає, щоб перешкоди до здійснення права користування та розпоряджання майном були результатом винних дій відповідача. Достатньо, щоб такі дії об'єктивно порушували права власника (не пов'язані з позбавленням права володіння) та були протиправними» [14].

Розглядаючи питання про характер поведінки порушника в частині можливого охоплення негаторним позовом потенційного порушення в майбутньому, слід звернути увагу й на співвідношення негаторного позову з прогнібіторним (превентивним) позовом, що передбачений частиною другою статті 386 ЦК України. Убачається, що наявне законодавче регулювання полягає в розмежуванні вказаних способів захисту. У зв'язку з цим у доктрині наводиться послідовне обґрунтування [15, с. 114]. Водночас правозастосування Верховного Суду не є однозначним. Так, у справі № 127/17760/23 Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду зауважив, що «об'єктом негаторного позову є усунення *триваючого* правопорушення, що *збереглося* до моменту подання позову до суду» (виділено – В. К.) [7]. Натомість у справі № 539/4211/21 Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду дійшов висновку, що «позивач за негаторним позовом

вправі вимагати усунути існуючі перешкоди чи зобов'язати відповідача утриматися від вчинення дій, що можуть призвести до виникнення таких перешкод» (виділено – В. К.) [6].

Уважаємо, що в Проекті ЦК міститься рішення, яке виключає проблему розмежування негаторного та превентивного позовів та буде сприяти формуванню усталеної практики. По-перше, у Проекті ЦК відсутня норма, яка б передбачала превентивний захист речового права, подібна до частини другої статті 386 ЦК України. По-друге, можливість такого захисту закладено на рівні загальних норм, запропонованих у частині першій статті 16 та пункті 3 частини другої статті 17 Проекту ЦК. По-третє, в частині четвертій статті 369 Проекту ЦК заборона можливого втручання у майбутньому прямо передбачена серед способів усунення перешкод у здійсненні речових прав у межах конструкції негаторного позову.

Переходячи до розгляду співвідношення негаторного позову з загальними способами захисту цивільних прав та інтересів, передусім звернімося до позиції Касаційного господарського у складі Верховного Суду, який застосовуючи статтю 391 ЦК України у справі № 917/1533/22, виснував що «суд надає захист позивачу у формі припинення дій, що порушують право, або відновлення становища, що існувало до порушення права. Позивач самостійно визначає спосіб, у який він вбачає можливим усунути зазначені порушення» [16]. У зв'язку з цим можемо стверджувати, що загальні способи захисту, передбачені пунктами 3-4 частини другої статті 16 ЦК України, за своїм змістом охоплюють негаторний позов, заявлений на підставі частини першої статті 391 ЦК України.

Більш складним для з'ясування є співвідношення між негаторним позовом та визнанням незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб як загальним способом захисту цивільних прав та інтересів, передбаченим пунктом 10 частини другої статті 16

ЦК України, а також визнанням незаконним правового акта, що порушує право власності як способом захисту права власності, передбаченим статтею 393 ЦК України. Верховний Суд у деяких випадках протиставляв негаторний позов оспорюванню рішень органів державної влади чи місцевого самоврядування [17], а іноді прямо зазначав про необхідність такого оспорювання за негаторним позовом [18]. На нашу думку, означена проблема також може бути вирішена запровадженням правил, які запропоновані в Проекті ЦК. Ідеться про включення вимог, які на даний момент передбачені в статті 393 ЦК України, до широкої конструкції негаторного позову, вираженої в статті 369 Проекту ЦК.

Щодо включення відшкодування збитків як способу захисту до статті 369 Проекту ЦК, то такий підхід ураховує висловлену раніше в юридичній науці позицію щодо можливості поєднання негаторного позову «з вимогою про відшкодування збитків від порушення» [19, с. 10]. Як видається, зміст частини другої статті 369 Проекту ЦК свідчить, що відшкодування збитків не втрапить свого автономного значення як самостійний спосіб захисту, що вимагає доведення наявності тих елементів складу правопорушення, які не є характерними для негаторного позову.

Завершуючи основну частину цієї розвідки, звернемо увагу на кілька аспектів в запропонованій редакції статті 369 Проекту ЦК, які можуть потребувати уточнення в процесі подальшої законодавчої роботи. По-перше, оскільки частиною першою статті 586 Проекту ЦК передбачено можливість подання посилачем проти третіх осіб позову про усунення перешкод у посіданні, частина шоста статті 369 Проекту ЦК може бути доповнена шляхом включення третіх осіб до кола відповідачів, до яких може пред'явити негаторний позов суб'єкт обмеженого речового права. По-друге, якщо «набувач за договором», про якого зазначено в частині сьомій статті 369 Проекту ЦК, не є суб'єктом речового права очікування в розумінні положень статей 537 та 541 Проекту ЦК, то управомоченим суб'єктом згідно

з частиною першою статті 369 Проекту ЦК є не лише суб'єкт речового права, а відповідно об'єктом захисту за негаторним позовом є не лише речове право, але й правомірний інтерес. По-третє, у частині восьмій статті 369 Проекту ЦК зазначено: «Негаторний позов не може бути поданий, якщо наявні підстави для подання встановлених статтею 365 цього Кодексу». Якщо дане правило спрямовується на усунення потенційної конкуренції способів захисту речових прав та закріплення субсидіарної природи негаторного позову, то відповідну норму доцільно доповнити словосполученням «інших позовів» після слова «подання».

Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки.

У судовій практиці Верховного Суду відсутнє єдине розуміння кола управомочених суб'єктів та відповідно суб'єктивних прав, які підлягають захисту за негаторним позовом, що зумовлено текстуальним спрямуванням діючої редакції частини першої статті 391 ЦК України виключно на захист власника. Не є уніфікованим також підхід правозастосування до вирішення питання про можливість подання негаторного позову в умовах існування загрози порушення речового права на момент звернення до суду, що пов'язується з усталеним висновком про триваючий характер правопорушення як підстави негаторного позову та існування окремої норми про превентивний захист права власності в частині другій статті 386 ЦК України. Наявні підходи суду касаційної інстанції ускладнюють визначення співвідношення негаторного позову з оспорюванням актів органів публічної влади, якими порушується речове право позивача. Виявлені практичні проблеми можуть бути вирішені завдяки змістовному розширенню конструкцій права на захист цивільних прав та інтересів і негаторного позову, запропонованому в Проекті ЦК. Водночас уточнення потребують положення Проекту ЦК, пов'язані з: визначенням кола відповідачів, до яких може пред'явити негаторний позов суб'єкт обмеженого речового права; наданням права на негаторний позов набувачу за договором, на підставі якого має виникнути речове право;

запровадженням правила про усунення конкуренції способів захисту речових прав та закріплення субсидіарної природи негаторного позову.

Негаторний позов є способом захисту речового права, який існує в межах охоронних відносних (зобов'язальних) правовідносин, а не регулятивних абсолютних правовідносин, об'єкти яких не співпадають. Для регулятивних речових правовідносин таким об'єктом є матеріальне благо, а для охоронних правовідносин – речове право.

De lege lata негаторний позов є недоговорною (заснованою на законі) матеріально-правовою вимогою власника або суб'єкта речового права на чуже майно про усунення йому перешкод у здійсненні речового права, не пов'язаних з позбавленням володінням, що направлена проти тієї особи, яка створила або

не усуває відповідні перешкоди, створені раніше, маючи реальну можливість їх усунення, реалізується у відносних (зобов'язальних) охоронних правовідносинах та опосередковується процесуальною формою. *De lege ferenda* негаторний позов є недоговорною (заснованою на законі) матеріально-правовою вимогою суб'єкта речового права, титульного або безтитульного добросовісного володільця (посідача) про усунення йому перешкод у здійсненні речового права або володіння (посідання), не пов'язаних з позбавленням володінням (посідання), що направлена проти тієї особи, яка створила або не усуває відповідні перешкоди, створені раніше, маючи реальну можливість їх усунення, реалізується у відносних (зобов'язальних) охоронних правовідносинах та опосередковується процесуальною формою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Скрипник В. Л. Негаторний позов як засіб захисту речових прав. *Право України*. 2016. № 5. С. 122–129.
2. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394 від 22.01.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69528> (дата звернення: 26.02.2026).
3. Проект Цивільного кодексу України (Кодексу права приватного) № 14394-1 від 06.02.2026. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/69589> (дата звернення: 26.02.2026).
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 23.02.2026).
5. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 04 жовтня 2023 року в справі № 504/3314/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114137897> (дата звернення: 26.02.2026).
6. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 29 січня 2025 року в справі № 539/4211/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124903963> (дата звернення: 26.02.2026).
7. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 29 січня 2025 року в справі № 127/17760/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125265149> (дата звернення: 26.02.2026).
8. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 26 листопада 2025 року в справі № 910/12761/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132431191> (дата звернення: 26.02.2026).
9. Романюк Я. М., Бурлай О. Є. Позов про визнання права власності, виндикаційний та негаторний позови: деякі проблеми практичного застосування. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 8 (144). С. 34–40.
10. Дзера І. О. Цивільно-правові засоби захисту права власності в Україні. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 256 с.
11. Bürgerliches Gesetzbuch. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/> (дата звернення: 26.02.2026).

12. Майданик Р. А. Речове право: підручник / Р. А. Майданик. К.: Алерта, 2019. 1102 с.
13. Земельний кодекс України від 25.10.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення: 26.02.2026).
14. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 07 лютого 2024 року в справі № 904/4267/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118258660> (дата звернення: 26.02.2026).
15. Дзера І. О. Превентивний захист права власності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 113–117. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2022/23.pdf (дата звернення: 26.02.2026).
16. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 12 грудня 2023 року в справі № 917/1533/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115820757> (дата звернення: 26.02.2026).
17. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 10 серпня 2023 року в справі № 444/1995/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112750246> (дата звернення: 26.02.2026).
18. Постанова Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 01 липня 2025 року в справі № 925/445/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128782449> (дата звернення: 26.02.2026).
19. Домусчі С. Д. Захист права власності від порушень, не пов'язаних із позбавленням володіння, за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. Д. Домусчі; кер. роботи О. С. Адамова; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». – Одеса, 2011. – 20 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/73e888e6-2eb5-4c08-a813-741fe02a79bd/content> (дата звернення: 26.02.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 28.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 08.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)